

Bireysel ve kültürel travma tarihinin ilişkiselliği¹

Ayşe Burcu Tunca Kömürcü*

Öz

Gündelik hayatta tıbbi ya da psikolojik olana gönderme yapan travma kavramının tarihsel izini on dokuzuncu yüzyıla dek sürmek mümkündür. 19.yy'da endüstriyel gelişimin hız kazanmasıyla, demiryolu kazalarında artış meydana gelmiş ve bu kazaların yarattığı etkiler travmanın kavramlaştırılmasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Demiryolu kazalarından muzdarip olan hastaları tanımlamak için kullanılan travma kavramı, 19. yüzyılda gelişen histeri kavramı ile aynı bağlamda tartışılmıştır. Demiryolu kazazedelerinde ortaya çıkan semptomlar travmanın kökenine dair çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kazanın fiziksel etkilerinden bağımsız gelişen bu semptomlar, kazanın etkilerinin psikolojik olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiş ve kazalara ilişkin yasal prosedürlerde temel sorun haline gelmiştir. Kazazedelerin açtıkları tazminat davalarının sonuçlanamaması, travma tartışmalarının Birinci Dünya Savaşı'na dek sönümlenmesine yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda askerlerde gözlenen savaş nevrozu, travma tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Travmaya dair bu tartışmalar, savaş nevrozunun daha spesifik formu olan 'mermi şoku'nun yol açtığı etkiler üzerine yoğunlaşmıştır. Mermi şoku tartışmaları, travmanın salt bireysel psikolojinin konusu olmaktan çıkmasına, daha kitlesel ve kültürel bir boyut kazanarak kolektif travma biçimini almasına neden olmuştur. 20. yy'ın savaş deneyimleri, kültürel travma olarak adlandırılan yeni bir çalışma alanı doğurmuştur. Bu çalışmada; travmanın, olayın ya da kazanın doğrudan sonucu olmadığını, deneyim sonrası geliştirilen söylem ve anlatıyla inşa edilen bir olgu olduğunu iddia eden kültürel travma teorisi ile travmayı psişeye yerleştiren psikolojik/psikanalitik travma anlayışı arasındaki ortak noktalar ele alınacak ve bu kapsamda, travmanın sosyokültürel bağlamda bir analizi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Travma tarihi, histeri, demiryolu kazaları, mermi şoku, psikolojik travma, kültürel travma

The relationality of individual and cultural trauma history

Abstract

It is possible to trace the historical trace of the concept of trauma, which refers to medical or psychological cases in daily life, to the nineteenth century. With the acceleration of industrial development in the 19th century, railway accidents increased, and the effects of these accidents had important consequences on the conceptualisation of trauma. The concept of trauma, used to identify patients suffering from railway accidents, has been discussed in the same context as the concept of hysteria, which developed in the 19th century. The symptoms that emerged in railway accident victims have brought along various discussions on the origin of trauma. These symptoms, which developed independently of the physical effects of the accident, raised the question of whether the effects of the accident were psychological. This question has also become the main problem in legal procedures related to accidents. The failure to finalise these compensation lawsuits filed by accident victims has caused the trauma discussions to fade until the First World War. The war neurosis observed in soldiers during the First World War has brought trauma discussions back to the agenda. These discussions on trauma have focused on the effects of 'shell shock', which is a more specific form of war neurosis. The discussions on 'shell shock' has caused trauma to cease to be the subject of purely individual psychology and to take on a more mass and cultural dimension, taking the form of collective trauma. The war experiences of the 20th century have given birth to a new field of study called cultural trauma. In this study, the common points between the cultural trauma theory, which claims that trauma is not a direct result of the event or accident, but a phenomenon constructed by the discourse and

¹Bu makale; Doç. Dr. Fahri Atasoy danışmanlığında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yürütülen, yazım aşamasında olan doktora tezinden üretilmiştir.

*Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
E-posta: ayseburcutunca@kku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0204-5379

narrative developed after the experience, and the psychological/psychoanalytic understanding of trauma that places trauma in the psyche will be discussed. Within this framework, an analysis of trauma in a sociocultural context will be presented.

Keywords: History of trauma, hysteria, railway accidents, shell-shock, psychological trauma, cultural trauma

Giriş

Travma kelimesinin gündelik dilde yaygın kullanımı kişisel olana işaret etmektedir. Travma kişinin/kişiliğin bütünlüğüne, bireysel kimliğine, benliğine yönelik dışardan gelen darbe yoluyla tanımlandığında, sağaltım meselesini gündeme getirir. Travmanın semptomatik olarak ortaya çıkışı; bireylerin geçmişlerine, yaşantılarına ve deneyimlerine bağlanmaktadır. Travma öznenin deneyiminden ayrı düşünülemeyen; kimi zaman özneyi yapabileceklerinden ya da potansiyellerinden alkoyabilme, kimi zaman da travma(lar) kategorisi altında kendi hâkimiyetini kurma gücüne sahip bir kavram olarak literatürde yer almaktadır.

Sıradan bir acı deneyimini gündelik dilde travma kelimesine dönüştüren bu sürecin tarihsel/sosyokültürel izlerini sürmek kolay olmamaktadır. Bu izlerin belirli dönemlerde kendini gösterdiği, belirli dönemlerde silindiği iddia edilebilir. Travmanın yerleşik kullanımı her an yükselişe geçmeye teşne olduğu kadar sönümlenmeyi de göze almaktadır.

Travmanın gündelik ve yaygın kullanımının ilk izleri on dokuzuncu yüzyılda; travmanın araştırma nesnesi olarak nöroloji, psikiyatri, fizyoloji gibi bilimlerden kabul edilmiş ve görülebilir. Avrupa’da on dokuzuncu yüzyılın sonlarında travma ve histeri çalışmaları eş zamanlı yürütülmüştür. Özellikle dönemin ünlü nörologu Charcot’un bilimsel çabalarıyla travma histeriye bağlanmıştır. Charcot travma semptomları ile histeri semptomlarının benzer olduğunu ileri sürmüştür. Özellikle kadın histerisinin incelendiği bu dönemde, travmanın bilimin araştırma nesnesi haline gelmesi endüstriyel dönüşümün kitlesel bir etkisi olarak okunabilir.

On dokuzuncu yüzyılda travmaya olan akademik ilginin artışı, kazaların gelişen endüstri teknolojisi ile kitlesel hale gelmesine bağlanabilir. Özellikle demiryolu kazalarından sonra kazazedelerin uzun süreli semptomlar göstermesi, bu semptomların bizzat kendisini bilimin nesnesine dönüştürmüştür. Kazazedelerin maruz kaldığı kaza sonrası kısa ve uzun süreli, fizyolojik ya da psikolojik etkiler travma olarak adlandırılmıştır.

Tıbbi alanda travma ilk olarak on beşinci yüzyılda kullanılmış ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar fizyolojik terminoloji aracılığıyla açıklanmıştır. Travma dışarıdan gelen fiziksel darbenin bir sonucu olarak bireylerde meydana gelen etkilerin genel adlandırılması olarak yorumlanmıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyılda endüstriyel kaza sonrası kazanın fiziksel etkileri ile kazazedelerin bu etkilere verdikleri tepkilerin farklı olması, travmaların fizyolojik olduğu kadar psikolojik olabileceği iddiasını tartışmaya açmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda yoğunlaşan travma çalışmaları, yirminci yüzyılın başlarında sönümlenmeye başlamış ve 1920’lerde Birinci Dünya Savaşı’nın etkilerinin görülmeye başladığı dönemlerde tekrar yükselişe geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda askerlerin savaş sonrası geliştirdiği semptomlar histeriye benzetilmiştir. Askerlerin kitlesel olarak savaş nevrozu semptomları göstermeye başlamasına kadar travma çalışmaları yok denecek kadar azdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’yla birlikte askerler fiziksel darbe almasalar bile akıl melekelerini yitirme, gündelik işlerini yerine getirememeye, beden ritimlerinin kontrolünü kaybetme gibi belirtiler göstermiştir. Bu durum durgun bir sürece giren travma çalışmalarının yeniden canlanmasına yol açmıştır.

Askerlerin savaş sonrası peyda olan semptomlarıyla birlikte travma kitlesel ve kolektif bir kimliğe bürünmüştür. Travma salt kişisel olarak düşünülemeyen ve bireylerin kendi kişisel tarihlerine bağlanamayan bir olgu olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Böylelikle bireysel travma çalışmaları, kolektif travma çalışmalarıyla bir arada işleyen bir mekanizmada işlevsellik kazanmıştır. Hem bireysel hem de kolektif travma çalışmalarının etkileşimi kültürel travma

çalışmalarını doğurmuştur. Jeffrey Alexander, Neil Smelser, Ron Eyerman gibi kültürel travma araştırmacıları kültürel travmayı kolektif kimliğe yönelik bir darbe olarak okumuşlardır.

Hem bireysel hem de kültürel travma çalışmalarındaki ortak nokta olayın ya da deneyimin, bütünlüğün kimliğini bozma riskini taşımasıdır. Her iki travma biçiminde de hasar gören kişiliğe ya da darbe alan kültürün kendisine göndermede bulunulur. Hem bireyde hem de kültürde önceden varsayılan bir bütünlük anlayışı vardır ve travmatik bir olayın etkisiyle bu bütünlük bozulur ve sonucunda travma ortaya çıkar.

Bu makalenin amacı hem psikolojik hem de kültürel travma olarak adlandırılan iki disiplinin ‘bütüne/bütünlüğe yönelik dışardan gelen darbe fikri çatısı altında aynı ekseninde konumlanma koşullarının sorgulanmasıdır. Psikiyatrinin ve sosyal bilimsel çalışmaların metodolojileri ve araştırma nesnelere farklı olsa da harekete geçme koşulları aynı düzlem içinde ele alınabilir. Kimliğin bozulması ve bütünlüğün yitimi sonucu oluşan travma fikrinin her iki disiplinde de varsayılan bütünlük anlayışından beslendiği söylenebilir. Hem psikiyatrik de hem de sosyal paradigmada kendini gösteren travmaya dair bu ortak yaklaşım, kültürel travmanın farklı bir perspektiften ele alınmasına ve eleştirel bir zemine taşınmasının önünü açabilir.

1. Travmanın tarihsel izleri

Travma çok eski bir kavram olup yara anlamında kullanılmıştır. Travma başlangıçta beden üzerindeki bir delme ya da hasarı ifade etmektedir. Bu yaklaşım şiddetli bir şok, koruyucu tabakanın zedelenmesi ve organizmanın yıkıcı etkisine yol açan yansıma olarak üç boyuta ayrılmıştır (Laplanche, 1990, s. 129). On dokuzuncu yüzyılda travma dışardan gelen fiziksel darbenin etkilerinin dolayımı olarak anlaşılmıştır. Endüstriyel gelişime bağlı olarak dışardan gelen darbelerin etkisi artış göstermiş ve sonucunda bireylerde kısa ve uzun vadeli etkiler ortaya çıkmıştır.

Batı'nın travmaya olan ilgisi on dokuzuncu yüzyıl sonlarında gelişmeye başlamıştır. On dokuzuncu yüzyıl öncesi Eski Yunancada travma kelimesi yara olarak fiziksel anlamda kullanılmıştır. On dokuzuncu yüzyılda nörologlar bu durumu endüstriyel kazalar ve demiryolu felaketleriyle bir arada ele almış, iç ve dış bozuklukları birlikte düşünmüşlerdir (Bond, 2015, s. 18). Demiryolu felaketlerinin kitlesel boyutu travmaları açığa çıkarmıştır. On dokuzuncu yüzyıl öncesinde de kazalar meydana gelmiş ancak etkileri demiryolu kazalarında olduğu gibi büyük çapta ve kitlesel olmamıştır. Demiryolu kazaları aynı anda yüzlerce kişiyi aynı dehşet duygusuyla etkileyen korkunç bir olay olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Kazazedelerin neredeyse tamamı farklı derecelerde de olsa kaza sonrası belli semptomlar geliştirmişlerdir.

Demiryolu kazalarındaki bir diğer önemli tartışma konusu da tazminat meselesi olmuştur. Kazazedelerin kaza sonrası tazminat alabilmek için psikolojik belirtiler geliştirdiğine yönelik rol yaptıkları, bilhassa demiryolu şirketleri ve bu şirketlerin avukatları tarafından iddia edilmiştir. Schievelbusch (2014) demiryolu kazalarında küçük yaralar almış ya da hiç yara almamış kişilerin de bir zaman sonra ruhsal ve fiziksel semptomlar geliştirdiğini ifade etmektedir. Bu semptomların izini sürmek zordur çünkü bu davalarda tıp ve hukuk disiplini iç içe geçmiştir. Demiryolu kazazedelerinin tazminat alabilmesi için geliştirdikleri psikolojik semptomların gerçek olduğunu kanıtlamaları gerekmektedir. Fiziksel yara almış bireyler için tazminat elde etme süreci sorunsuz işlerken, kaza sonrası psikolojik belirtiler gösterenler için durum pek o kadar kolay olmamıştır. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında demiryolu kazaları ve tazminat sorunu travma çalışmalarlarıyla yakından ilgilidir. Ancak bu travmatik vakaların bilimin araştırma nesnesi olmasından daha önce histeri akademik ilgiyi toplamıştır (Shievelbusch, 2014).

1825-1893 yılları arasında yaşamış, nörolojinin kurucularından sayılan Fransız nörolog Jean-Martin Charcot'un Salpêtrière'deki çalışmaları histerik vakalar üzerinedir. Travmatik histeri olarak tanımlanan vakalar her ne kadar fiziksel kazaların sonucu olarak ortaya çıkmış olsa da Charcot travmatik semptomların kökenlerinin psişe tarafından dolayımlandırıldığını yani

psikolojik olduğunu ileri sürmektedir. Bu travmatik durumu yaratan, travmatik olay sonrası geliştirilen zihinsel deneyimdir (Micale & Lerner, 2001, s. 122-123). Her ne kadar Charcot travmanın psikolojik olduğu iddiasında bulunsa da travmayı histeriye bağlayıp kalıtsal faktörleri teorisinin temeline yerleştirmiştir.

İngiliz cerrah John Eric Erichsen on dokuzuncu yüzyılda yayımladığı makalede demiryolu kazaları sonrası gelişen travmaların nedenlerinin fiziksel kaynaklı olduğunu dile getirmiştir. Bu sendromların nedenlerini beyne ve omurgaya bağlamış ve hastalığın kendisini demiryolu omurgası sendromu (railway spine) olarak adlandırmıştır. Erichsen'in 1866'da yayımladığı *Demiryolu ve Sinir Sisteminin Diğer Yaralanmaları Üzerine (On Railway and Other Injuries of the Nervous System)* adlı metninde demiryolu kazaları ile diğer kazalar arasında gördüğü tek fark niceliksel farktır ancak daha sonra bu konuyla ilgili fikrini değiştirmiştir. 1975'te yayımladığı *Omurga Sarsıntısı, Sinir Şoku ve Sinir Sisteminin Diğer Belirsiz Yaralanmaları Üzerine (On Concussion of the Spine, Nervous Shock, and Other Obscure Injuries of the Nervous System)* adlı metninde demiryolu kazalarının doğasına özgü yeni bir özellik keşfetmiştir. Demiryolu kazalarında insanlar birkaç saniye içinde korkunç bir manzaranın içine düşerler, dehşet görüntülerinin ve seslerinin ortasında kalırlar. Ne olduğunu anlamadan kaza olup bitmiş ve geriye korkunç bir manzara kalmıştır. Demiryolu kazalarının bu kadar hızlı ve ani olması, kazazedelerin kazayı kontrol altına alabilecek pozisyonda olmamaları kazanın trajedisini arttırmaktadır. Ancak sıradan bir kazada kişilerin durumu kontrol altına alabilmek için en azından birkaç saniyeleri vardır ve kazadan kendilerini koruyabilmeleri mümkün olabilmektedir (Erichsen, 1875, s. 196; akt. Schievelbusch, 2014). Erichsen, endüstriyel gelişimle birlikte kazaların değişen doğasının, kişilerin yaşadığı şokla bağlantılı olduğunu düşünmüştür. Kazaların geçmişe nazaran bu denli kitlesel ve korkunç boyutlarda olması, kazazedeler üzerindeki etkilerin geometrik bir hızla artışına yol açmıştır. Her ne kadar kazalar endüstriyel gelişimin neticesinde kitleselleşse ve bunun sonucunda kazaların psikolojik etkileri üzerinde tartışmalar başlasa da on dokuzuncu yüzyıl bilim dünyasında değişmeye direnç gösteren şey hastalıkların 'organik' kökene bağlanma ihtiyacının kendisidir.

Erichsen'le birlikte bu semptomlar omuriliğin zedelenmesine bağlı organik bir hastalık olarak sınıflandırılmış, Charcot ise işlevsel olarak yorumlamıştır. Charcot'un kuramında kalıtsal yatkınlık ön plandadır ve travmatik nevroz fırsatçılıktan başka bir şey değildir (Holdorff, 2011, s. 466). Erichsen'in teorisine ilk kapsamlı eleştiri 1883'te Herbert W. Page tarafından *Cerrahi ve Mediko-Hukuk Açısından Görünür Mekanik Lezyon ve Sinir Şoku Olmadan Omurga ve Omurilik Sendromu (Apparent Mechanical Lesion and Nervous Shock, in Their Surgical and Medico-Legal Aspects)* adlı makaleyle yapılmıştır. Page sadece psişik olan semptomlarla ilgilenmiştir. Herbert Page'in 1883 yılında yayımlanan *Belirgin Mekanik Lezyon Olmaksızın Gerçekleşen Omurga ve Omurilik Yaralanmaları ve Sinir Şoku (Injuries of the Spine and Spinal Cord without Apparent Mechanical Lesion, and Nervous Shock: in their Surgical and Medico-legal Aspects)* adlı metninde hastanın fiziksel yara alıp almadığından bağımsız olarak, hastaların kendi içlerinde bu durumun kalıcı hasara yol açma olasılığının olduğunu iddia etmiştir. Bu devrim niteliğindeki iddia travmatik nevrozların herhangi fiziksel etkiye bağlı olmaksızın gerçekleşebileceği fikrine öncülük etmiştir (Bond & Craps, 2020, s. 15). Travmatik nevrozun fiziksel bir etkiden bağımsız olma ihtimali, dönemin bilim insanları arasında tartışmaya yol açmıştır.

Modern Alman nörolojisinin önde gelen isimlerinden Hermann Oppenheim 1889'da demiryolu kazalarındaki kazazedelerin travmalarına dair *The Traumatic Neuroses (Travmatik Nevrozlar)* adlı makaleyi yayımlamış ve 'demiryolu omurgası sendromu (railway spine)'na dair tartışma başlatmıştır. Oppenheim bu semptomların omurga ve beyindeki bazı fiziksel hasardan kaynaklandığını ve travmanın nedeninin kazanın bizzat kendisinden kaynaklanan özel bir

bozukluk olduğunu ileri sürmüştür (Gomes, 2019, s. 39). Oppenheim'in bu savı kazalara özerk bir konum kazandırmıştır.

Bu bölümde esas olarak travma etiolojisinin psikolojik karakter kazanmadan önce izlediği tarihsel iz görünür kılınmaya çalışılmıştır. Travma on dokuzuncu yüzyılda fizyolojik etkilerin bir sonucu olarak ele alınmış ve travmatik etki dışardan gelen darbe sonucu kişide meydana gelen hasar olarak yorumlanmıştır. Kavramsal olarak travma on dokuzuncu yüzyılda, demiryolu kazalarındaki artışla birlikte organik kökene bağlanmaya çalışılmış ancak kazanın fiziksel etkileri ile semptomlarının sonuçları arasındaki niteliksel fark travmatik nevrozun doğası hakkında yeni bir tartışma başlatmıştır. Bu paradigmatik gerilim, on dokuzuncu yüzyıl tıp dünyasındaki tartışmalarla teorik olarak beslenen ve sonucunda eleştirel bir konum alan Freud için bilinçdışının öncülüğünde yeni bir paradigmaya kapı aralamıştır. Bu yeni paradigma hem yirminci yüzyıl travma tartışmalarına zemin hazırlamış hem de travmaya ayrı bir statü kazandırmıştır.

2. Bilinçdışından uygarlığın bastırılmışlığına: Travmanın psikolojikleştirilmesi

Travmatik nevrozlarla ilgili tartışmaların yoğunlaştığı bu dönemde, travmaların psikolojik kökenli olduğunu, kalıtımla ya da fizyolojik sebeplerle açıklanamayacağını ileri süren ilk isimlerden biri Freud olmuştur. Freud, hocası Charcot'nun ve Guinon, Gilles de la Tourette, Janet ve çok sayıda öğrencisinin nevrozların etiolojisinin kalıtımsal olduğu iddialarına kuşkuyla yaklaşmıştır. Charcot kalıtımın nevrozla ilgili rahatsızlıkların gerçek ve temel nedeni olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık Freud, bu önermelere karşıt savlar geliştirmiştir. Örneğin sinirsel ve kalıtımsal olduğu düşünülen hastalıklar, patolojik kaynaklı olabilir. Kalıtımsal koşul nevrozun gelişimini arttırabilir ancak yönünü belirleyecek güçte değildir (Freud, 2012a, s. 13-15). Freud için döneminin histeri, nevroz gibi yaygın psikolojik hastalıklarına kalıtımsal açıklamalar geliştirmek, bu hastalıkların yapısal koşullarını göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Bilinçdışı kavramı hastalıkların kökenine, onların biricik koşullarına işaret etmektedir.

Freud'a (2011, s. 49) göre ruh çözümleme bir araştırma yöntemidir. Freud'un psikanaliz tanımı "kimi sinirlilik biçimlerinin (nevrozlar) psikolojik bir teknik kullanılarak iyileştirilmesini amaçlayan tıbbi bir yordamdır" (2012b, s. 33). Psikanaliz Freud'u, dönemin psikiyatri anlayışından ayıran bir disiplin haline gelmiştir. Freud, bilinçdışını psikanaliz yönteminin merkezine yerleştirirken, fizyolojik nedensellikten kopamayan dönemin psikiyatri anlayışından da gitgide uzaklaşmıştır.

On dokuzuncu yüzyıl sonunun karakteristik bir yanı olarak gerçekliğin ifşasına aracı olan bu psikoloji, bilinçli söylemden çok bilinçdışı arzunun aldığı hallerle ve düşlerde (kolektif ya da bireysel) nevroitik semptomlarda, rasyonelleştirmelerde ya da yazgımıza hükmeden yanılısamalarda bilinçdışının kendini gösterme tarzıyla ilgilenir. Bu yanılısamaların sonucu, başkasını aldatmaktan ziyade, esasen kendini aldatan insan imgesidir. Bu öznellik krizi modernitemizin özelliğidir (Jaccard, 2016, s. 11). Descartes'tan beri süregelen modern öznenin kuruluşu, insanın kendi öz bilinciyle dünyaya hükmedeceği ve kendi bilincinden kuşku duyulamayacağı gerçeği, bilinçdışı alanla birlikte sarsıntıya uğramıştır. Freud bilinçdışının bir yapısı olduğunu iddia etmekte ve bilinçdışının kuruculuğunu yapı dolayımıyla anlamlandırmaktadır.

Freud için bu durumun kendisi psikanalize tanınan bir imtiyazdan kaynaklanmaz. Freud her daim psikanalize bilimsel bir statü tayin etmiş ve insanlığın psişik tarihine uygulama amacı gütmüştür. Marcuse'a (1998, s. 68) göre, Freud baskılanmışlığın geri dönüşünü genel insanlık tarihine uygular. Bireysel ruhbilimden grup ruhbilimine geçiş baskılanmışlığın tarihsel geri dönüşünün anlaşılması problemini de beraberinde getirir. Uygarlık, insanın kendi psişesi üzerinde düzenleyici normlarla birlikte baskı oluştursa da diğer yanıla doğaya karşı insanı savunan ve doğayla baş etmesinde mücadele yöntemi sunan bir gerçeklik sağlar. Freud'a (2011,

s. 13-15) göre kültüre bağlı doyumsuzluğun olmaması ancak içgüdünün bastırılışının terk edilişi ya da zora başvurmamayı gerektirir. Ancak bunun edimselleşmesinin olanaklılığı sorusu doğar. Her kültür bireysel içgüdüden vazgeçiş üzerine kurulmuştur ve bu terkedildiği takdirde insanlar sorumlu oldukları emeği üstlenmezler. İnsanlar kendiliğinden çalışmaya istekli değillerdir ve tutkularını akıl yoluyla dindiremezler. İnsanların öfkeli ya da kinci olmalarının sebebi kültür düzenlemelerindeki bir bozukluktan kaynaklanmaz. Bunun sebebi şimdiye kadar hiçbir kültürün çocukluktan itibaren böyle bir düzenleme geliştirmemesidir (Freud, 2011, s. 13-15). Freud'un son dönem çalışmaları bireysel psikolojiden kitle psikolojisine doğru yönelmekte olup, kökensel bir arayışa girmiştir. Bu yönelişi, dönemin tarihsel ve politik koşullarının sonucu olarak yorumlamak mümkündür

Son dönem çalışmalarında uygarlığın çatışmalarına ve huzursuzluğuna psikanalitik düşünce yöntemiyle açıklamalar geliştirmeye çalışmıştır. 1929 Büyük Buhran ve Almanya'da Nazizmin yükselişe geçtiği dönemde Freud 1930'da *Uygarlığın Huzursuzluğu* adlı metni kaleme almıştır. Uygarlık Freud'a göre grup uyumunu korumaya yönelik insanların içgüdüsel dürtülerini sınırlandırmalarıdır (Quinodoz, 2020, s. 257-260). İnsan böylelikle kültürel bir varlığa dönüşmektedir.

Freud bireyin kültürel bir varlığa dönüşme sürecini uygarlaşma tarihinin bastırılışına bağlı olarak okumaktadır. Eğer ki bu bastırma insan türünün nevrozuna neden oluyorsa, bu nedensellik uygarlaşma süreci ile nevroz arasında bir bağlantı anlamına gelmektedir. Bu içsel bir bağlantıdır ve kültürün temel bir sonucudur. Bireylerin nevrozları ancak nevrotik bir süreç olan uygarlaşma ile anlaşılabilir (Brown, 1996, s. 20-22). Freud uygarlaşmanın kendisinin nevrotik olduğunu dile getirir ve bu noktada birey ve kültür arasındaki ayrımı yeniden düşünmenin yolunu açar.

Uygarlaşmanın krizinin dünya tarihinde en yıkıcı haliyle yaşandığı olaylar büyük dünya savaşlarıdır. Dünya savaşları ve faşizmin yükselişiyle birlikte değişen/dönüşen ve travmatik kuruluşunu artık gizleyemeyen uygarlık, krizin eşliğine gelmiş ve bu kriz beraberinde büyük felaketlere yol açmıştır. Freud için kitlesel altüst oluşlar kendini en ağır biçimde hissettirmiştir. Yaşamının son yıllarında kaleme aldığı metinlerde kitlelerin, kültürün, sosyal ilişkilerin psikolojik kökenlerini kültürde ve uygarlıkta arayışının izlerini, yirminci yüzyılın dehşet verici tarihsel deneyimlerinde bulmak mümkündür.

Yirminci yüzyılın savaş ve soykırım deneyimlerinden sonra Freud merceğini kültürel olana kaydırmıştır. Dünya tarihinin en kitlesel savaşlarına tanıklık etmiş olan Freud için bu dehşet verici durumun kendisini anlamaya çalışmanın yolu kitle psikolojisinden geçmektedir. Bireylerin bastırılmış tarihinin travmaya yol açmasına benzer şekilde, tarihin bastırılmışlığının travmatik kuruluşu da savaş ya da soykırımlarla tarih sahnesinde yerini almıştır.

3. Savaş travmasının sınır örneği: Shell-shock

Yirminci yüzyılda endüstri devriminin değiştirdiği sosyopolitik ikliminin devamı olarak Birinci Dünya Savaşı (28 Temmuz 1914 – 11 Kasım 1918) ve İkinci Dünya Savaşı (1 Eylül 1939-2 Eylül 1945) patlak vermiştir. Modernizmle birlikte artan nüfus ve dünya kaynaklarının aşırı tüketilmesi problemi dünyada daha önce emsali görülmemiş savaşlara yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda 13 milyon sivil hayatını kaybetmiştir (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2021a). İkinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybedenlerin sayısı çok daha yüksek olmuştur. İkinci Dünya Savaşı dünyada en çok ölüme yol açan savaş olarak tarihe geçmiş, istatistiklere göre yaklaşık 40 ila 50 milyon arasında insan hayatını kaybetmiştir (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2021b).

Hobsbawm Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı felakete dair şu yorumda bulunur:

1914'ten önce yetişenler için aradaki karışıklık öylesine dramatikti ki çoğu -bu tarihinin ana babasının kuşağı ya da bu kuşağın Orta Avrupalı üyeleri dahil- geçmişle olan sürekliliği görmek

istemedi. “Barış”, “1914’ten önce anlamına geliyordu: Ardından “barış” adını artık hak etmeyen bir şey geldi. (Hobsbawm, 2012, s. 27)

Birinci Dünya Savaşı’nda savaş teknolojisi alanındaki büyük değişiklik, tıbbın kitlesel psişik fenomenlere olan ilgisini arttırmıştır. Artık kitlesel fenomen mermi-şoku (shell-shock) ve savaş nevrozudur (war-neurosis). Mermi şoku, on dokuzuncu yüzyılın demiryolu şokunun bir devamı olarak görülebilir. Her iki durumda da kurbanlar (victim) fiziksel bir darbe almadan psişik anlamda travmatize olurlar (Schivelbusch, 2014). Savaş travması sonrası çeşitli nevrozları açıklamak için kullanılan terminolojinin sayısı artmıştır. Micale ve Lerner’in yorumladığı gibi mermi şoku, savaş gerilimi gaz nevrozu, canlı canlı gömülme nevrozu gibi adlandırmalar ortaya çıkmıştır (Micale ve Lerner, 2001, s. 17). Birinci Dünya Savaşı’nın on dokuzuncu yüzyıldaki demiryolu felaketlerinden farkı çok daha kitlesel olmasıdır. Askerlerde savaşın yoğun etkisinin uzantısı olarak gözlenen zihinsel bozukluklar, yirminci yüzyılın yeni histerisi olarak adlandırılabilir. Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte patlak veren bu yeni histerinin adı mermi şokudur (shell shock).

Mermi şoku nedir? Dört saatlik bombardımanın ardından depresyon ve titreme geliştiren bir askerin yaşadığı deneyimin adlandırmasıdır. Bu bombardıman sonrasında asker yürüyemez hale gelir ve elden ayaktan kesilme gibi semptomlar geliştirir. İlerleyen günlerde iyi olmasına rağmen ansızın hayatını kaybeder (Mott, 1917, s. 612). Smith ve Pear (1917, s. 1-2) 1917’de mermi şoku üzerine yayınladıkları metinde mermi şoku teriminin resmî belgelerde ve konuşmalarda kullanımının yaygın olduğunu ancak buna rağmen kendilerinin bu terim yerine ‘savaş zorlantısı (war strain)’ kullanımının daha uygun olduğunu ifade ederler. Terim belirsizdir ve çok fazla anlama işaret eder. Ancak terimin belirsizliği ve anlam yoğunluğu normaldir çünkü tarihte Birinci Dünya Savaşı kadar beden ve zihin üzerine baskı uygulayan bir savaş daha olmamıştır.

1915’te İngiliz askeri psikiyatrist Charles Samuel Myers mermi şoku terimini ilk kullanan kişidir. Mermiye doğrudan maruz kalmamış askerlerde de bu semptomun gözlenebileceğini ve duygu kökenli olabileceğini ileri sürmüştür. Sonrasında pek çok kişinin iddia ettiği gibi savaş nevrozlarıyla histeri arasındaki benzerliğe vurgu yapmıştır (Van der Kolk, Van der Hart ve Weisaeth, 2007, s. 48). Kitlesel yıkımın son derece büyük olduğu bu savaşlar askerler arasında on dokuzuncu yüzyıla benzer semptomlara neden olmuştur. Savaş koşullarının yarattığı, özellikle savaşan askerlerde gözlemlenen bu durum travma araştırmalarında artışa sebep olmuştur. Pedersen (2017, s. 32) araştırmalarındaki bu yükselişin, Birinci Dünya Savaşı sırasında askerlerin Charcot ve meslektaşlarının incelediği histeri vakalarıyla benzer vakalar sergilemesiyle bağı olduğunu ifade etmektedir. Mermi şokunun fiziksel değil psikolojik travmadan kaynaklandığı kabul edilmiştir. Top mermisi atışından doğrudan etkilenmemiş, fiziksel yara almamış, hatta top mermisini görmemiş askerlerde bu semptomun gelişmesi başlıca tartışma konusu olmuştur.

Oppenheim, Birinci Dünya Savaşı ile gündeme gelen savaş nevrozlarını yirmi yıl önce incelediği ‘travmatik nevroz’ tanısıyla birlikte ele almış, her iki semptomun da birbirlerine karşılık geldiğini ileri sürmüştür. Oppenheim’in bulguları endişe yaratmıştır çünkü bu savaşta yaralananların işten kaçma bahanesine kapı aralamıştır. Oppenheim’in meslektaşları travmatik nevroz teşhisinin devlete ekonomik anlamda maliyetinin yüksek olmasından dolayı, bu teşhisten vazgeçmiş ve histeriye yönelmişlerdir. Histerinin rehabilitasyonu mümkündür ve erken emeklilik ihtimalinin önüne geçmektedir (Bond & Craps, 2020, s. 29). Histeriye doğru yönelim hareketinin, dönemin sosyoekonomik koşullarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu ilişkisellik kendini on dokuzuncu yüzyılda demiryolu kazaları sonrası tazminat meselesinde de göstermiştir.

Savaş travmalarının fiziksel kaynaklı mı yoksa psikolojik kökenli mi olduğu tartışmaları da devletin iktidar mekanizmalarıyla birlikte düşünülmelidir. Psikolojik köken iddiasına şiddetle karşı çıkanların savunduğu argüman, travmanın psikolojik kökenli olmasının kanıtı

dayalı olmaktan uzak ve askerler tarafından suistimale açık olmasıdır. Loughran'a (2009, s. 83) göre mermi şokunun geçmişi, demiryolu omurgası sendromu tartışmalarına atıfta bulunmaktadır. Bu tartışmalar savaş nevrozlarının psikolojik yorumlarına karşılık organik açıklamaların öncüsü olarak görülmektedir. Ancak 1897, 1900 ve 1906 yıllarında çıkarılan İşçi Tazminat Kanunları daha önemlidir. Bu kanun doktorları endüstriyel kaza sonrası yaralanmaların doğası hakkında hüküm vermeye zorlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası savaş nevrozu semptomları gösteren erkeklerin çoğu hasta numarası yapmakla suçlanmış ve doktorların çoğu bu duruma kayıtsız kalmıştır. Doktorların çok az bir kısmı bu nevrozların psikojenik doğasını kabul etmişlerdir. Askerlerin nevroz belirtileri genellikle kadınların histerik semptomlarına benzetilmiştir (Leys, 2000, s. 4). Travmatik nevrozlar ile histeriyi birlikte ele almak sadece sosyoekonomik koşulların bir etkisi olarak değil aynı zamanda semptomlardaki benzerlikle de alakalıdır. Hem travmatik nevroz hem de histeri hastaların/kazazedelerin (ya da askerlerin) zayıflığının bir etkisi olarak okunmuştur. Kadın "zayıf" görüldüğünden dolayı histeriktir; askerler ise "korkak", savaştan kaçmaya meyilli oldukları için mermi şokundan muzdariptir. Histeri ile savaş nevrozu arasında kurulan bu senkronize durum, "güçsüz" ve "zayıf" kişilere özgü bir durum olarak kabul edilmiştir.

Histeri ile travmatik nevrozun eşzamanlı ele alınışı gibi demiryolu omurgası sendromu ve savaş nevrozları tartışmaları da birlikte ele alınabilir. Dünya savaşlarının tekrar gündeme getirdiği travma tartışmaları, demiryolu omurgası sendromu aynı tartışmanın konusu olmuştur. Travma kavramının tarihçesi Birinci Dünya Savaşı ve savaş psikiyatrisine, mermi şoku kavramına, Ferenczi ve Freud'a yakın olan psikiyatristlerin yaptığı savaş nevrozları çalışmasına dayandırılır. Herbert Page 1892'de yayınladığı *Demiryolu Yaralanmaları (Injuries of Railway)* metninde, yirminci yüzyılın tartışma konusu olan mermi şokunun belirtilerinin bulunabileceğini ileri sürmektedir (López, 2022, s. 124). Yirminci yüzyılın travmatik nevroz tartışmaları, on dokuzuncu yüzyıl demiryolu omurgası sendromunun devamı niteliğindedir.

Buradan hareketle travma kavramının gittikçe genişleyen ve genişledikçe kitlesel hale gelen biçimini odak noktasına yerleştirebiliriz. On dokuzuncu yüzyılda histeri ile birlikte çalışılan ancak kitlesel statüsüne henüz ulaşmamış bu kavram, yirminci yüzyılda dünya savaşlarıyla birlikte kolektif alana doğru geçiş yapmıştır. Ancak bu geçiş hareketinin kendisi, travmanın salt olarak felaket olarak adlandırılabilir olacak olayla birlikte ansızın büründüğü kolektif role dair değildir. Travmanın kolektif kimliğinin yaygınlık kazanışı, toplumsal tahayyül olgusuyla bağını da gündeme getirir.

Yirminci yüzyıl deneyimleri eşliğinde travma tarihin kendisini açıklama biçiminin bizzat kendisi travmatiktir. Bastırılmışın geri dönüşü travmatiktir. Burada temel soru travmatik olanı salt belirli grupların ya da toplulukların mı deneyimlediği yoksa bu deneyimin kendisinin toplumsal tahayyülün bir formu olup olmadığı sorusudur. Bireysel ya da toplumsal kimliğin zedelenmesi argümanı aynı zamanda baştan varsayılan bütünlüklü toplumsal bir kimlik anlayışının varlığını da zorunlu kılar.

Yirmi birinci yüzyılda, özellikle 11 Eylül sonrası gelişen kültürel travma araştırmalarında hasar gören toplumsal kimlik argümanı ön plana çıkmıştır. Bu makalenin eksenini çerçevesinde temel mesele, zedelenen bu toplumsal kimliğin toplumsal tahayyül biçimleriyle nasıl çözül(e)mez düğümlerle iç içe geçtiğidir (ve bu makalenin kapsamı dışında kalsa da iktidar mekanizmalarıyla nasıl örüldüğüdür). Bu yönüyle travma kavramı soykırım, savaş, katliamın sonucunda verili kabul edilen bir kavram olarak değil hem kolektif hem de psikiyatrik anlayışın iç içe geçmesinde keşfedilebilecek gizli tahakküm ilişkilerini açığa çıkaracak örtülü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Kitle psikolojisinin kavramsal genişlemesi olarak kültürel travma

Erikson, travma kavramını sosyolojide ilk defa Buffalo Creek sel felaketiyle ilgili yayımladığı *Everything in its Path* (1976) adlı metninde kullandığını dile getirir. Yazar, bu metninde bireysel travma ile kolektif travma arasında bir ayırım yapmaya çalışmıştır. Erikson bireysel travmayı, kişinin savunmasını ani ve beklenmedik bir biçimde kıran ve psişeye indirilen bir darbe olduğunu ifade etmektedir. Bu, kendilerini Buffalo Creek felaketinden sonra korkmuş, savunmasız, içe kapanık ve yalnız hisseden hayatta kalanların yaşadıkları bireysel travmadır. Kolektif travmadan ise toplumsal dokuya zarar veren, toplumsallık duygusunu zedeleyen bir şey olarak bahsetmiştir. Kolektif travmada bireysel travmadan farklı olan şey, yavaş ve sinsi bir şekilde ilerlemesidir. Bu her ne kadar ani ve beklenmedik olmasa da yine de bir şok biçimidir (Erikson, 1976, s. 154 aktaran Erikson, 1991, s. 460). Bu yönüyle literatürde Erikson'ın kolektif travmanın, toplumsal dokuya yönelik bir hasarın sonucu olduğunu ifade eden ilk sosyal bilimcilerden olduğu söylenebilir.

Alexandar (2012) travma deneyimini “Topluluğa acı veren bir yarayı tanımlayan, mağduru kuran, sorumluluk yükleyen, ideal ve maddi sonuçları dağıtan sosyolojik bir süreç” (s. 26) olarak tanımlamaktadır. Travma bu şekilde deneyimlendiği sürece kolektif kimlik buna bağlı olarak değişecektir. Hafıza, çağdaş benlikle derinden bağlantılıdır. Kolektif kimlik yeniden inşa edildikçe geçmiş yeniden hatırlanır. Böylelikle kolektif kimlik salt şimdi ve gelecekle bağlantılı olarak değil, geçmişin yeniden hatırlanışı ve inşa edilişiyile de kurulur hale gelir. Hafızanın yeniden hatırlanışının çağdaş benlikle olan bağlantısı da budur (Alexander, 2012, s. 26). Sosyolojik anlamda kolektif travma kuramının, verili bir toplumsal kimliğin direkt olarak zedelenmesine dair varsayımı sorgulamaya açıktır. Toplumsal hafıza ve bellekle birlikte toplumlar kendi geçmişlerini yeniden şekillendirir ve toplumsal kimlik kavramı hareketlilik kazanır.

Alexander'a (2004) göre kültürel travma bilimsel bir kavramdır; “daha önce aralarında herhangi bir ilişki bulunmayan olaylar, yapılar, algılar ve eylemler arasında yeni ve anlamlı ilişkiler önermektedir” (2004, s. 1). Sosyal sistem düzeyinde bazı bozulmalar yaşanabilir ve bu bozulmaların kendisi travmatik olmak zorunda değildir. Örneğin kurumlar görevlerini yerine getiremeyebilir, eğitimde başarısızlıklar ortaya çıkabilir, güvenlik açığı ortaya çıkabilir. Alexander (2004, s. 10) bu problemlerin gerçek ve temel problemler olduğunu ancak kolektivitinin üyelerini etkilese de travmatik olmayabileceğini söyler. Kolektivitede travmaların oluşması için kültürel krizlerin meydana gelmesi gerekir. Olaylar ile olayların temsilleri aynı anlama gelmez. Travma acının bir sonucu değil kolektif kimliğin duygusunun özüne etki eden şiddetli bir huzursuzluğun sonucudur. Kültürel travma araştırmacılarına göre travma oluşumunun salt bir olay ya da deneyimin doğrudan bir sonucu olmadığı, anlam örüntülerinin travmayı anlamakta başat rol oynadığını söylemek mümkündür.

Kültürel travmalar anlam yaratma süreçleridir. Bu güçlerin yoktan bir travma yaratma olasılıkları yoktur. Güçlü anlam süreçlerinin yaratımında, şok edici bir olayın etkisinin olması gereklidir. Kültürel travmanın iki yönü vardır: duygusal bir deneyim ve yorumlayıcı bir tepki. Kültürel travmayı kuran şey mağdur ile fail arasındaki kutuplaşmadır ve bunu yaratan bilhassa kitle iletişim araçlarıdır. Bu anlamda kültürel travma unutulması güç bir olay tarafından tetiklenen, mağdur ile fail arasındaki çekişmeli süreçtir (Eyerman, 2011, s. 23). Kültürel travmalar inşa süreçleridir, doğuştan gelmezler. Buradaki temel nokta, bu inşa sürecine dahil olan mekanizmalar ve araçlardır (Smelser, 2004, s. 37). Üzerinde durulması gereken nokta deneyimin ya da dışardan geldiği kabul edilen savaş, deprem ya da şiddet gibi olayların verili kabul edilmesidir. Olay sonrasında toplumlar üzerinde yaratılan etkinin travmatik olup olmayacağına, bu süreçte oluşan anlamlar, söylemler, dil ya da sembolik göstergeler karar vermektedir. Kültürel travmanın esas konusunu oluşturan şey bu anlam(a) süreçleridir.

Smelser (2004) resmi kültürel travmayı şu şekilde tanımlar: “İlgili bir topluluk tarafından kabul edilen ve alenen itimat edilen a) olumsuz duygu yükü b) silinmez olarak temsil

edilen c) bir toplumun varlığını tehdit eden ya da bir ya da daha fazla temel kültürel varsayımı ihlal ettiği kabul edilen durumdur” (s. 4). Bireysel travmaların toplamı kültürel travmayı oluşturmaz. Kültürel travma kolektif travmanın özel bir biçimidir. Grupların kimlik duygusunun yarattığı güvenliğin sarsılması dolayısıyla kültürel travma meydana gelmektedir. Güvenliği yeniden tahsis etmek için atılacak adımlardan ilki, bunu zedeleyen güçlerin kimler ya da neler olduğunu belirlemektir. Kültürel travmalar kaygı ve ıstırap olduğu kadar, fırsat anlamına da gelmektedir (Demertzis & Eyerman, 2020, s. 429). Smelser’a (2004, s. 35) göre hiçbir münferit tarihsel olay kendiliğinden kültürel travma olarak nitelendirilemez. Kültürel travma olarak adlandırılacak durumların yelpazesi çok geniştir. Kültürel travma bu yönüyle kendi özgül çalışma alanını kurmaktadır. Bir olayın kültürel travma olarak kabul edilmesi, salt kurumların ya da sosyal grupların sarsılmasının bir sonucuna değil aynı zamanda bu sarsılış sonrası anlam örüntülerinin etki alanlarına da bağlıdır.

Kültürel travma araştırmacıları için travma, gerçek olaylardan değil olayın anlatısından meydana gelir. Toplumsal anlamda paylaşılmak için olaylar inandırıcı olmalı, temsil edilebilmeli ve sembolik desteklere ihtiyaç duymalıdır. Kötü olayların temsili için belirli bir tahayyül gücü gerekmektedir (Eyerman & Sciortino, 2020, s. 8). Olay ve temsil arasındaki boşluk travma sürecidir. Bu süreçte karar mekanizması kolektivitinin kendisi değil; kolektivitinin temsilcileridir (Alexander, 2004, s. 10). Kolektivitinin temsilcileri bu süreçte rol oynayan güç ilişkilerine de işaret etmektedir. Öyleyse denilebilir ki kültürel travmayı oluşturan toplumsal dinamikler her ne ise, kurumlar, otoriteler, liderler vb. toplumsal güç mekanizmaları tarafından da şekillendirilir.

On dokuzuncu yüzyılda demiryolu kazaları ile başlayan travmanın kitleleşmesi tartışmaları, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte derinleşmiştir. Kitlesele yıkımların ulaştığı boyut, kültürlerin travmasının bilimsel bir statü kazanma ihtiyacı olarak kendini göstermiştir. Yirminci yüzyıl deneyimleriyle birlikte bireysel travma ve kültürel travma iç içe geçmiştir. İnsan sosyal bir varlık olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Yaşadığı travmalar dönemin sert ve felaket dolu koşullarından ayrı düşünülemez hale gelmiştir. Nasıl ki Freud baştan çıkarma teorisinde travmatik olmayan sahnelerin daha sonra hatırlandıkça ve anlam oluşturmaya başladıkça travmatik süreç haline geldiğini iddia ediyorsa (Laplanche, 1990, s. 42); kültürel travma teorisyenlerine göre de travma, olay ile temsil arasındaki boşlukta salınan süreç olarak kendini göstermektedir (Alexander, 2004, s. 10). Hem psikanalizde hem de kültürel travma teorisinde görülen bu benzerlik, birey ile kültür psikolojisini kuran şeyin kendisinin aynı özütten beslendiğini bir göstergesidir. Travma bir olayın doğrudan bir etkisi olarak değil, onun hatırlanış biçimine gömülü olarak kendi hakikatini ifşa etmektedir.

Sonuç

Bu makale boyunca gündelik dilde sıkça karşılaşılan travma kelimesinin tarihsel izleri takip edilmiştir. Tarih sahnesinde kendisini ilk olarak tıbbi literatürde gösteren bu kavram daha sonra psikiyatri ve psikanalizin kapsamına taşınmıştır. Yirminci yüzyılın felaket diye adlandırılabilir, milyonlarca kişinin ölümüne yol açan büyük dünya savaşı deneyimleri sonrası, travmanın salt birey odaklı değil daha kitlesele bir niteliğe sahip olduğu düşünülmüştür. Bunun sonucunda kolektif travma tartışmalarına akademik ilgi artmıştır. Doğal felaketler, savaş deneyimleri, soykırımlar, ani toplumsal değişimler vb. olayların kitleler, topluluklar, halklar ve sosyal topluluklar üzerindeki etkisine dair tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Travmanın kitleseleliğine dair ilk izler, kendini on dokuzuncu yüzyılda demiryolu felaketleriyle göstermiştir. Yaşanan tren kazaları sonrası kazazedelerin deneyimledikleri travma, doktorları travma araştırmalarına yönlendirmiştir. Yirminci yüzyılda meydana gelen dünya savaşları ve neticesinde sayısız insanın deneyimlediği felaketle birlikte travmanın psikiyatrik paradigmadan hem beslenişi hem de uzak duruşu, kolektif travma adı altında kendine özgü bir alan yaratmıştır.

1980'ler ve 1990'lardan sonra akademide gözlenen travma çalışmalarının artışı, kültürel travma teorisi çatısı altında kendine yer bulmuştur. Kültürel travma teorisi, travmanın kültürel oluşunu toplumsal kimliğe zarar veren olgu olarak nitelendirmişlerdir. Alexander, Smelser ve Eyerman gibi kültürel travma araştırmacılarına göre travmatik olay dışarıdan gelir ancak kolektif kimliği ancak olay sonrası anlatı, söylem, temsilciler vb. araçlar zedeleyebilir. Travmatik olana, olayın kendisinden ziyade bu araçlar karar verir. Sembolik karakterdeki bu araçlar topluluğun travma yaşayıp yaşamayacağını da belirler.

Hem psikiyatri hem de sosyal bilimler literatüründe her iki travma biçimi de bütünlüğe dışardan gelen bir darbe ya da zarar olarak anlaşılır. Psikiyatrik yaklaşım ekseninde travma yaşamış bir birey yaşadığı olay sonucu kimliği parçalanmış ve gündelik deneyiminin sınırlarının dışına çıkmıştır. Travma yaşamış bireyin bütünlüğünün iadesini gerçekleştirmek için sağaltımın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde kültürel travma teorisine göre de toplumsal kimliği zedelenmiş kültürler tarihleriyle yüzleşerek bu bütünlüğe tekrar kavuşabilmelidir.

Bu makale kapsamında her iki disiplin çerçevesinde travmanın temel unsurları ortaya konmaya çalışılmıştır. Paylaşılan ortak noktaların kendisi, toplumsal tahayyül meselesini gündeme getirmektedir. Psikiyatride travmaya yol açan unsurlardan biri olan benliğin yitimi problemi benliğin bizzat kendisinin 'ideal'in bir kurgusu olup olmadığı; toplumsal kimliğin zedelenmesi olarak ele alınan travmanın ise toplumsal tahayyülün bir uzamı olup olmadığı sorusunu gündeme getirir. Toplumsal kimlik, sosyolojik anlamda toplumsal tahayyülün bir formu olarak okunduğunda, kültürel travma kavramı kendini yeni perspektiflere doğru açılar ve bu yeni yaklaşımlar kültürel travma teorisine daha eleştirel bir yapı kazandırma imkânı sağlayabilir.

Kaynakça

- Alexander, J. (2004). Towards a theory of cultural trauma. (J. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. S. Smelser & P. Sztompka (Ed.), *Cultural trauma and collective identity* (s. 1-30) içinde. California: University of California Press.
- Alexander, J. (2012). *Trauma: a social theory*. Cambridge: Polity Press.
- Bond, L. (2015). *Frames of memory after 9/11 culture, criticism, politics and law*. London: Palgrave Macmillan.
- Bond, L. & Craps, S. (2020). *Trauma*. Routledge.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia (14 Mart 2021a) How many people died during World War I?. Erişim adresi (17 Temmuz 2022): <https://www.britannica.com/question/How-many-people-died-during-World-War-I>
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2021b) How many people died during World War II? Erişim adresi (17 Temmuz 2022): <https://www.britannica.com/question/How-many-people-died-during-World-War-II>.
- Brown, P., Macmillan, M. B., Meares, R. & Van der Hart, O. (1996). Janet and Freud: Revealing the roots of dynamic psychiatry. *The Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 30(4), 480-491.
- Demertzis, N. & Eyerman, R. (2020). COVID-19 as cultural trauma. *American Journal of Cultural Sociology*, 8, 428-450.
- Erikson, K. (1991). Notes on trauma and community. *American Imago. The John Hopkins University Press*, 48(4), 455-472.
- Eyerman, R. (2011). *The cultural sociology of political assassination: From MLK to RFK to Fortuyn and Van Gogh*. Palgrave Macmillan.
- Eyerman, R. & Sciortino, G. (2020). *The cultural trauma of decolonization: Colonial returnees in the national imagination*. Palgrave Macmillan.
- Freud, S. (2011). *Bir yanılısamanın geleceği*. (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.

- Freud, S. (2012a). Kalıtım ve nevrozların etiyojisi. *Cogito Dergisi*, 9, 13-20.
- Freud, S. (2012b). Psikanalizin yararı. *Cogito Dergisi*, 9, 33-49.
- Gomes, M. D. M. (2019). Hermann Oppenheim, a pioneer of modern German neurology. *Revista Brasileira de Neurologia*, 55(2), 36-40.
- Hobsbawm, E. (2012). *Kısa 20. yüzyıl: 1914-1991 aşırılıklar çağı* (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Holdorff, B. & Dening, T. (2011). The fight for “traumatic neurosis” 1889-1916: Hermann Oppenheim and his opponents in Berlin. *History of Psychiatry*, 22(4), 465-76.
- Jaccard, R. (2016). *Freud* (I. Ergüden, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Laplanche, J. (1990). Life and death in psychoanalysis. (J. Mehlman, Transl.). The John Hopkins University.
- Leys, R. (2000). *Trauma: A genealogy*. United States of America: The University of Chicago Press.
- López, M. A. (2022). Is it time to give up the concept of collective trauma? On the need for new (old) lexicons to frame social suffering. *Quaderns de Filosofia*, 9(1), 121-45.
- Loughran, T. (2009). Shell-shock and psychological medicine in first world war Britain. *Social History of Medicine*, 22(1), 79-95.
- Marcuse, H. (1998). *Eros ve uygarlık: Freud üzerine felsefi bir inceleme* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Micale, M. S. & Lerner, P. (2001). Jean-Martin Charcot and les neuroses, traumatiques: From medicine to culture in French trauma theory of the late nineteenth century. M. S. Micale & P. Lerner (Ed.), *Traumatic Pasts: History, psychiatry and trauma in Modern Age, 1870-1930* (s. 115-39) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mott, F. W. (1917). The microscopic examination of the brains of two men dead of commotio cerebri (shell shock) without visible external injury. *British Medical Journal*, 2, 612-615.
- Pedersen, C. (2017). The immanence of traumatic rupture: from extra/ordinary to ordinary (Yayımlanmamış doktora tezi). Federation University Faculty of Education and Arts, Australia.
- Quinodoz, J. M. (2020). *Freud’u okumak* (B. Kolbay & Ö. Soysal, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Schievelbusch, W. (2014). *The railway journey: the industrialization of time and space in the nineteenth century*. California: University of California Press.
- Smelser, N. J. (2004). Psychological trauma and cultural trauma. J. Alexander (Ed.), *Cultural trauma and collective identity* (s. 31-59) içinde. California: University of California Press.
- Smith, G. E. & Pear, T. H. (1917). Shell Shock and its lessons. Manchester: Manchester at the University Press. Retrieved from: <https://archive.org/details/shellshockkitsles00smitiala/page/22/mode/2up?view=theater>.
- Van der Kolk, B. A., Van der Hart, O. & Weisaeth, L. (2007). History of trauma in psychiatry. B. A. van der Kolk, A. C. McFarlane & L. Weisaeth (Ed.), *Traumatic stress: the effects of overwhelming experience of mind, body and society* (s. 47-77) içinde. New York: The Guilford Press.

Araştırmacıların Katkı Oranı:

1. Yazar: %100

Çatışma Beyanı: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Destek ve Teşekkür Beyanı: Belirtilmemiştir.